

Stjepan GALIĆ

**HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO
NAPREDAK U MOSTARU
OD 1945. DO UKINUĆA 1949. GODINE**

Uvod

Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* (HKD) s ponosom je nosilo epitet prvog kulturnog društva u Bosne i Hercegovine s hrvatskim predznakom. Smatralo se pravim predstavnikom svega što je hrvatsko. Bilo je sinonim hrvatstva Bosne i Hercegovine. *Napredak* je postao dična jedinica za mjeru hrvatstva i kulturno-prosvjetne jakosti bosansko-hercegovačkih Hrvata.

Od osnutka 1902. do 1945. god. nikada nije bilo lako. Sve te godine bile su godine mučeništva i ustrajnosti, velikih napora za očuvanje svjetlosti ideje i nacionalnog ponosa. Te nedaće, materijalna oskudica, a duhovna raskoš, bili su stalni pratitelji. Dovoljno je samo reći da su punih 9 godina djelovali u ratnim uvjetima Prvog i Drugog svjetskog rata, te preživjeli “šestojanuarsku diktaturu” 1929. god., u kojoj je ukinuto ravno 50 podorganizacija *Napretka*.

God. 1935. Društvo je imalo preko 20 tisuća članova u 151 podružnici i 44 povjereništva. Tri godine kasnije cijeli *Napredak* stipendira 112 srednjoškolaca i 51 polaznika visokih škola. “*Napredak* uz svoju palaču u Sarajevu, ima još domove u Novom Sarajevu, Alipašinom Mostu, Bihaću, Brčkom, Konjicu, Vitezu i Zenici, a konvikte u Sarajevu i Mostaru.”¹

Napredak nije mogao omesti ni vihor rata. Ratne 1942. god. Društvo izdaje *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine* (prvi svezak). Društvo ima 115 podružnica i 11 povjereništava s 20.714 članova. U istim izvorima

¹ *Hrvatski narodni godišnjak* 2002., Sarajevo, HKD *Napredak*, str. 77; prema Hrvatskom narodnom kalendaru, 1991.

nalazimo i podatak da je 1947. god. bilo 12 kotarskih odbora, 124 podružnice i 13 povjereništava. "Pod pritiskom državnih vlasti obustavljen rad *Napretka* 1949."²

Tijekom Prvog svjetskog rata djelovanje *Napretka* stagnira, pa su mnoge podružnice i povjereništva u potpunosti prekinuli svoj rad. Za razliku od njih središnja uprava u Sarajevu sve vrijeme rata je djelovala. Jedine *Napretkove* nekretnine bile su palača i konvikt (lat. convictus - drugovanje; ustanova u kojoj đaci imaju stan i hranu, odgojni zavod, internat) u Sarajevu i Dom u Mostaru.

Slična je situacija i tijekom i nakon Drugog svjetskog rata. Ono što nije uništeno samim ratnim djelovanjem, opljačkano ili razoreno, urađeno je nakon završetka ratnih djelovanja, uz blagoslov aktualne vlasti. Na žalost, uništeni su mnogi dokumenti koji bi mogli svjedočiti o neuništivosti veličanstvene ideje koja je plamtjela godinama, i koja će opet ponosno gorjeti. *Napredak* je nastao na svijetlim preporoditeljskim idejama hrvatstva i na tome će vječno ostati.

1. Napredak - to su ljudi

Autor je, osim dostupne literature imao na raspolaganju pisma, opaske, primjedbe ili zabilješke i sjećanja Karla Drage Miletića.³ On se prisjeća kako su na samom kraju ratne 1945. god. formirana tri nacionalna društva, odnosno kako je obnovljen njihov rad. Riječ je o hrvatskom kulturnom društvu *Napretku*, srpskom *Prosvjeti* i muslimanskom društvu *Preporodu*. *Prosvjeta* i *Preporod* su samo formalno postojali, dok je *Napredak* uspio formirati niz sekcija, koje su poslije ratnog mrtvila ubrzo otpočele djelovati. U sekcijama je bio veliki broj članova predratnog *Hrvoja* i *Hrvatske glazbe*. U *Napretku* je naročito bila aktivna Omladinska sekcija.

Poslije ukidanja nacionalnih kulturnih društava, arhiv je negdje sklonjen ili uništen, tako da se o *Napretku* iz tog vremena skoro ništa ne zna. Priložene bilješke tajnika Omladinske sekcije Vladimira Vlade Smoljana rijetki su dokument o djelovanju *Napretka* u tom vremenu. Ostala dokumentacija iz tog razdoblja najvjerojatnije je zauvijek uništena, svjesno. Ono dokumentacije što je preuzeo *Abrašević* posebno se čuva, i za pojedine prigode i publikacije koristi se samo onaj dio u kome su izostavljeni Hrvati i njihov doprinos.

² Usp. Zdravko Dizdar, "Osnivanje i rad *Napretkovih* organizacija u istočnoj Hercegovini (1902.-2002.)", u zborniku *Stolačko kulturno proljeće*, godišnjak za povijest i kulturu, II./2004., str. 67-97.

³ K. D. Miletić, Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* u Mostaru poslije Drugog svjetskog rata, Mostar, 10. 4. 1999. i drugi rukopisni (netiskani) materijali.

Kasnija “prekranja” poslijeratnog djelovanja, čega smo svjedoci i sada, demantiraju se i ovim bilješkama. Jer, Omladinska sekcija je početkom 1946. god. imala više sekcija, koje su redovno djelovale. Postigla je ono što nisu postigli ni *Prosvjeta*, ni *Preporod*, a ni *Radničko kulturno-umjetničko društvo Abrašević* (RKUD), koje je formirano kasnije, jer je njegova osnivačka skupština održana 27. kolovoza 1946., dok je *Napredak* u to vrijeme uvelike djelovao.

Pa i kasnije, sve do ukidanja *Napretka*, *Abrašević* nije uspio dostignuti razinu *Napretka*. Tako sjednica od 26. siječnja 1947. *Abrašević* konstatira kako Paulina Lina Loose nije mogla doći na tu sjednicu u svrhu razmatranja glazbene sekcije, jer “ista je zauzeta radi priprema u *Napretku*”, piše K. D. Miletić.

K. D. Miletić iznimno dobro sjeća se i svih pojedinosti u svezi sa svojim povratkom u Mostar, u ljeto 1945. i djelovanja u Mostaru i *Napretku*. Donosimo njegovo sjećanje u cjelini: “Ja sam u Mostar došao u srpnju 1945. godine, demobiliziran iz 29. hercegovačke divizije. Pustoš, nigdje nikakvog zabavnog života. Jedina razonoda su bile radne akcije. Okupio sam grupu koja je znala ponešto svirati: Irfan Pašić, harmonika; Dževad Halilhodžić, klarinet (kasnije napustio); Šerif Voloder, bubanj; Nijaz Čohadžić, harmonika; Ahmet Kanje, gitara i ja, klarinet. Obradivao sam im partiture, prema sačuvanim notama, od prije rata 1941. god. (U *Napretku* i Zvonimir zvani Tić Pendl, gitara).

Uredili smo zapuštenu salu HRS-a i otpočeli s igrankama, ulaz besplatan. Ali, uskoro je došao Veso Govedarica, član Mjesnog komiteta SKOJ-a i saopćio nam da ubuduće ovo organiziranje ulazi u okvir MK SKOJ-a i oni naplaćuju ulaznice.

Kasnije je Komitet organizirao početak rada nacionalnih društava. U ime Oblasnog komiteta zadužen je Andrija Krešić i on je bio predsjednik Omladinske sekcije, sekretar Vlado Smoljan, ja zadužen ispred MK SKOJ-a, a članovi su još: Tonči Minarik, ubrzo napustio odbor; Marica Minarik, Branka Tokić,... Galić, Branko Barić, Davorin Krezić, Miroslav Šulentić.

Neumoran je bio sekretar Vlado Smoljan; na meni je bila organizacija, ne samo džez-sekcije, nego i dramske. Radilo se punom parom. Uz to, moj džez-orkestar je bio tada jedini u Mostaru i nastupao ne samo za *Napredak*, nego i za Omladinsku organizaciju.

Upravni odbor *Napretka* (seniori) u sastavu: predsjednik dr. Rade Smoljan, potpredsjednik Ivo Jerkić i inž. Jakov Šunjić i Mate Barišić, tajnik Jozo Marić, članovi Ante Ljubić... (nisu bili naročito aktivni).

Koristili smo zgradu *Napretka* u Liska ulici (današnjoj Ulici kneza Mihaila Viševića Humskog), tu održavali tri puta tjedno igranke i ponekad

kazališne predstave. Posjeta je bila izuzetna, jer je to bilo, u to vrijeme, jedino mjesto gdje se omladina opuštala na igrankama.

U *Napretku* sam djelovao do konca 1946. god. kada sam napustio Mostar.

Poslije toga, u napisima je potpuno izostavljeno postojanje ovih nacionalnih društava, pa i sada. Umjesto toga, sve se pripisuje *RKUD Abraševiću*, koji je nastao kasnije i ustvari otpočeo gotovo isključivo s kadrom iz *Napretka*.⁴ O tom turbulentnom poslijeratnom razdoblju promišlja i aktualni predsjednik *Napretka* u Mostaru dr. fra Andrija Nikić. On piše: “U vihoru Drugog svjetskog rata *Napredak*, prvenstveno zbog svojih povijesnih zasluga, postaje središnjom potporom i izdavačkom kućom u Bosni i Hercegovini. Pomaže se učećoj mladeži, smješta ih se u domove i tiskaju se nove knjige. Unatoč ratu, na visokoj su humanitarnoj razini. *Napredak* ni tada nije dijelio stipendije ni tiskao samo jednu knjigu kojom bi bilo iznevjereno njegovo načelo provedivosti i slobode, umjetnosti i humaniteta.”⁵ U istoj *Stoljetnici* fra Andrija navodi riječi fra Hrvatina Gabrijela Jurišića: “Samo ime Društva kaže sve: hrvatsko, tj. osnovali su ga Hrvati i pripada Hrvatima, potporno, tj. Društvo će pružiti potporu i pomagati našem običnom malom čovjeku; *Napredak* - to je ime *omen et nomen*, tj. cilj i svrha Društva.”⁶

U prvoj poslijeratnoj godini u Mostaru je vladala prava kulturna pustoš, bez ikakvih kulturnih i zabavnih sadržaja i, kako reče K. D. Miletić “jedina rasonoda bile su radne akcije”. Ipak, ima izuzetaka. O toj i takvoj kulturnoj “pustinjji” pisao je i lokalni tisak. Naime, mostarski i hercegovački tjednik *Sloboda*⁷ vrlo oštro kritizira neorganiziranost, neozbiljnost i nered kod priređivača mostarskih priredaba. I ovoga puta svijetao primjer dao je mostarski *Napredak*. K. D. Miletić se prisjeća: “U

⁴ K. D. Miletić, Isto.

⁵ Dr. fra Andrija Nikić, *Stoljetnica mostarskog Napretka*, 1902. 14. rujna 2002., Mostar, 2002., *HKD Napredak* i Franjevačka knjižnica, str. 20.

⁶ Isto.

⁷ “U okviru Omladinske nedjelje mostarska omladina spremila je jednu priredbu. Priredba je trebala otpočeti u 8 sati navečer u bašči *Hrvoja*. Prošlo je zakazano vrijeme, priredba ne počinje. Posjetioci su nestrpljivi. Iz zastora i iza kulisa užurbano kretanje i žamor pun nervoze. U jednom kutu pozornice proba hor, u drugom narodna kola. Na brzu ruku pred sam početak nastoji se nešto uvježbati. Vrijeme prolazi... 8 i po, 9 sati... Među omladinom čujem pitanje: - Tko će otvoriti priredbu? Koje su točke programa? Nitko ništa ne zna. Tek jedna omladinka nastoji unijeti malo reda. Na brzu ruku popisuje točke programa, izlazi pred zastor i otvara priredbu. Priredba konačno počinje poslije devet sati. Ovome ne treba više ništa dodavati, a i ovo nije prvi put da se ovako bez ikakvog reda i plana daju priredbe. O ovome treba da povede računa Omladinska organizacija, kako se ubuduće ne bi dešavale ovakve greške.” (“Kako mostarska omladina sprema priredbe”, u listu *Sloboda*, Mostar, br. 15, str. 4, od 16. lipnja 1946.).

isto vrijeme, priredbe Omladinske sekcije *Napretka* su bile izuzetno organizirane, s posjetom su prepune sale, u *Napretkovu* domu, u Liska ulici. Tako je bilo i na igranci 3. lipnja kada sam sa svojim orkestrom svirao. Igranku je prekinuo Andrija Krešić, predsjednik *Napretka*, Omladinska sekcija, zbog smrti Mihaila Ivanoviča Kalinjina (koji je umro 3. lipnja, a sahranjen 6. lipnja).⁸

Mostarska *Sloboda* u sljedećem broju (14), od 9. lipnja, donosi na naslovnoj strani vijest o sahrani Kalinjina, a na 4. stranici donosi vijest o osnivanju *Napretka* u Ravnu: "Osnovano je HKD Napredak u Ravnom".⁹ Prije izvjesnog vremena pokrenuto je pitanje obnavljanja *Napretka* u Ravnu, jer je ono postojalo i prije rata. Kod samog pokretanja izabran je inicijativni odbor, kome je stavljeno u zadatak da prikupi i popiše članstvo. "Inicijativni odbor založio se u svome radu i zakazao osnivačku skupštinu kojoj su prisustvovali delegati podružnice HKD *Napredak* iz Mostara, i to: drugarica Nada Bitanga - Novak i Pero Ćorić... izabran je za predsjednika Miško Škurla, a za potpredsjednika Ivica Bukvić, za tajnika Kriste Đuro, za blagajnika Ivan Burić, za članove Marko Potrebić, Đuro Zarak i Boško Bender. Za revizore: Ivo Vuletić i Stanko Radić. Ispred Sreskog NOF-a bio je prisutan Dušan Perović..."¹⁰

Djelatnost i neviđeni entuzijazam mostarskih napretkovaca nije ostao nezamijećen, pogotovo stoga jer ostala dva društva s nacionalnim predznakom nisu nikako uspijevala krenuti "s mrtve točke". Na jednom od sastanaka Omladinske organizacije *Napretka* bio je nazočan i narodni heroj Slavko Komar. Tom prigodom održao je vatreni govor, čije dijelove donosimo: "...Drugovi, ne vidim razloga da vi koji predstavljate hrvatsku omladinu ne bi uveličali napore ostale hrvatske omladine, koja spada u red najpismenije i najkulturnije omladine Jugoslavije i prema tome na kojoj je veliki zadatak da kulturni rad prenese u hrvatska sela Hercegovine, u ona mjesta gdje žive Hrvati; da se svojim radom pokažete i sad i u budućnosti na raznim priredbama i sletovima, koji će biti održani u cijeloj Jugoslaviji.

Osobito je vaš zadatak da sudjelujete u štampi. Ja ne znam, drugovi i drugarice, koliko splitska i zagrebačka omladina zna o vašim uspjesima, radu, željama itd. i red je da se vi svojim dopisom javite da ostala hrvatska omladina vidi što i kako radite."¹¹

⁸ K. D. Miletić, Isto.

⁹ *Sloboda*, br. 14., od 9. lipnja 1946.

¹⁰ "Osnovano je HKD Napredak u Ravnom", u listu *Sloboda*, od 9. lipnja 1946., str. 4.

¹¹ Miro Šulentić, "Iz govora druga Slavka Komara na sastanku omladinske sekcije *Napretka* u Mostaru", u listu *Sloboda*, Mostar, br. 6, od 15. ožujka 1946., str. 3.

Autor novinskog članka Miro Šulentić slobodnije interpretira dijelove govora Slavka Komara. Naročito je isticao tjelesni odgoj, fiskulturu i njezin značaj: "Fiskultura treba da osposobi svakog čovjeka, da bude krepak, čio i sposoban za svoj posao. Eto iz tih razloga sasma je razumljivo da ćete i vi, kao kulturno povijesno društvo u potpunosti učestvovati. Da ćete zajedno sa srpskom i muslimanskom omladinom učestvovati na izgradnji naše zemlje, produbljujući bratstvo naših naroda i šireći kulturu u narod. Ti zadaci su od velike koristi svoj omladini i svakom čovjeku... Meni, kao Hrvatu, osobito bi drago bilo kad bi vi, mostarska, hercegovačka hrvatska omladina nešto spremili iz folklora, narodnih plesova, sporta u okviru HKD Napretka za III. kongres omladine Jugoslavije, koji će se održati u Zagrebu i u koga će biti uprte oči cijeloga naroda Jugoslavije, a posebno hrvatskog, s obzirom da se održava u Zagrebu, u srcu Hrvatske... Na kraju, želim mnogo uspjeha u vašem radu, koji je za opće dobro sve omladine, a u prvom redu za bujniji i bogatiji život hrvatske omladine Mostara."¹²

Novinar Šulentić dalje piše kako je nakon Komarova govora riječ imao Andrija Krešić, koji je zaključio konferenciju, a omladina se razdragano okupila oko Komara, kasnije izvanrednog i opunomoćenog ambasadora u Indiji (od 1967. god.). Šulentić zaključuje tekst ovako: "Tako je završena druga konferencija hrvatske omladine grada Mostara, a riječi druga Komara upućene hrvatskoj omladini, učinit će to da hrvatska omladina grada Mostara pokaže ono što može, kao i da ispuni nade koje se u nju polažu."¹³

2. Zapisnici kao živi izvori podataka

Uz ostalu literaturu autoru su na raspolaganju i originalni zapisnici koje je svojim poznatim krasnopisom vodio Vladimir Smoljan. Prostor ne dozvoljava objavljivanje integralno svih 8 sačuvanih zapisnika. Iz njih ćemo izvući ono što smatramo da će najbolje prikazati stanje u *Napretku* tijekom 1946. god. U zagradi se navodi nadnevak održane sjednice Odbora hrvatske omladine pri *Napretku*.

Evo nekih dijelova iz zapisnika: "Šulentić predlaže za predsjednik Andriju Krešića, za tajnika mene. Za blagajnika izabran Miro Šulentić. Temeljni zadaci našeg odbora: 1. okupiti hrvatsku omladinu, 2. gajiti hrvatsku književnost i umjetnost. Tehnički odbora: Karlo Miletić, Mirjana

¹² Isto, str. 3.

¹³ Isto, str. 3.

Marić, Tončo Minarik. Po diletantskoj grupi zadužen Zorko Grubišić, po horu Jaro Novak, Marinka Prusina, Branka Tokić. U četvrtak u 6 sati prva proba glasova. Prikupiti sve Hrvate koji su sposobni i koji hoće da uđu u *Napredak*... Akademija povodom godišnjice smrti Matije Gupca. Tražiti u Krčmara tekst pjesme Nema seljaka, nema junaka. Pitati za recitatora. Program za akademiju: predavanje, zbor: 2 himnu i jedna recitacija. Akademija: 27. u srijedu u 7 sati.

Tehnički odbor se određuje za organizaciju i uređaj akademije, priredaba i sl. Predlaže se za skupštinu podružnice u Mostaru: 1. dan zabave 27. 2. srijeda, 2. odobriti za plakate, 3. pozvati vojnu glazbu, 4. javiti da će taj dan biti zauzeta sala, 5. pozivnica...

Pitanje zbrinjavanja ratne siročadi. U BiH postoji 50-60.000 ratnih siročića, zato Napredak vodi akciju za njihovo zbrinjavanje, naročito hrvatske djece. Pitati kod naših obitelji da li je tko spreman preuzeti neko dijete. Pokroviteljstvo traje više mjeseci (3-4). Napisati tekst i priložiti popis, na koje će se obitelji obvezati. Tko ne može zbog domaćih prilika držati dijete, može plaćati određeni iznos, koji će se zajedno sa nekoliko takvih davati nekoj obitelji kao plaća da drži dijete (prijedlog druga Brajkovića). Te će obitelji imati prednost u nabavi tekstila i sl.

Između podružnica je zakazano takmičenje: koja će više primiti djece.

Tehnički odbor da se pobrine da se pred zadrugom napravi fah za obavijesti.

Sljedeći sastanak: što se učinilo po zadacima. Diskusija po literarnoj večeri 28. 2. u 7 sati. U petak u 7 sati naša sjednica zbog priredbe. Za dopisnika izabran Šulentić.¹⁴

“Sjednica od 22. veljače imala je na dnevnom redu pitanje akademije, članstvo i razno. Program: Zbor Napretka: Himna; predavanje A. Krešića: Hrvatska seljačka buna i njezine tradicije u hrvatskom narodu; Zbor: Nema seljaka, nema junaka i recitacija: Matiji Gupcu od Mihovila Pavleka Miškine.”¹⁵

U daljnjem tijeku zapisnika navode se i neke interesantne pojedinosti: Karlo Miletić mora obavijestiti Nadu Bitangu za salu; iz kvarta Cernice treba prenijeti dvije slike (prizori mučenja Matije Gupca); izraditi 30 plakata (63x95 cm) i tiskati 200 počasnih ulaznica; na dan priredbe sastanak Uprave u 6 sati u glazbaonici; cirkularom treba pozvati mladež (iz Gimnazije Marinka; iz Učiteljske Karlo; iz Akademije Branka Tokić; lijeva obala: Tončo Minarik). Samo 6 članova bilo je nazočno 4. ožujka.

¹⁴ V. Smoljan, Zapisnik sa sjednice 18. 2. 1946.

¹⁵ Isto.

Određena je konferencija hrvatske omladine za četvrtak 7. 3. u 6 sati uvečer (zgrada, članstvo, hor i džez, fiskultura, šah). Literarna večer sastojala se od sljedećega: Dani gnjeva, Jama, između dva rata; Nazor: S partizanima, Republika 1 ili 3, dr. Antun Barac: Mrak nad svijetlim stazama. Određen je nadnevak za idući sastanak 14. 3. u 7 sati. Na tom sastanku raspravljalo se čak o osam točaka dnevnog reda. Između ostalog, govoreno je o disciplini (dolasci na sastanke), o konferenciji Hrvatica u nedjelju u Napretkovu konviktu, o kopanju vrta i čišćenju parka u Učiteljskoj, u Gimnaziji - čišćenje zgrade i pretkongresnim natjecanjima, o formiranju džez sekcije (Karlo Miletić i Zorko Grubišić), o diletantskoj grupi i literarnoj večeri, o ratnoj siročadi... itd. *Članovi odbora su:* Dragica Galić, Zorko Grubišić, Andrija Krešić, Mirjana Marić, Karlo Miletić, Tončo Minarik, Jaro Novak, Marinka Prusina, Vladimir Smoljan, Dubravka Slišković, Jure Stojić, Miro Šulentić i Branka Tokić.

Prvoga proljetnoga dana 1946. održana je sjednica s tri točke dnevnog reda: 1. literarna večer, 2. diletantska večer (Muha B. Nušića), Žarko da se pobrine za glumce i uigra komad. Glumci: Petar Lasta, Jozo Marić i Ljubica Girić.

U Odbor se kooptiraju: Davorin Krezić, Verica Gross, Irmica B. i Niko Botić umjesto onih koji odlaze na rad, na drugo mjesto: Branka Tokić, Jure Stojić, Jaro Novak i Tončo Minarik.

Jedna od literarnih večeri bila je posvećena Ivanu Goranu Kovačiću. Šulentić će recitirati dijelove iz poeme Jama. "Prva književna večer mora biti plastičan prikaz rada, a mora biti zanimljivo da prvi put uspije i da probudi zanimanje kod mladih..., uz igranku treba da bude priredba, gdje dolazi u obzir dijalog, muzička točka i sl... U režiranju komada Mira Marić treba pomoći Zvonki Grubišiću.

Diskutiralo se o nabavci tajničke knjige, štambilja, šaha, ping ponga, lopti za odbojku..., za literarnu večer trebalo bi naplaćivati ulaznice. Govorilo se i o inventaru, o podijuu, o knjižnici i njezinom radu, o podjeli dužnosti: za zbor: Marinka Prusina; za književne večeri: Vladimir Smoljan, za diletante: Mirjana Marić i Z. Grubišić, za omladinski univerzitet: Krezić i Barić, za dopisništvo: Šulentić i Gross... Ženskoj podružnici Napretka poslati kalendare uz dopis..."¹⁶

Na sjednici od 4. lipnja, prema Smoljanovim zapisnicima, dogovoreno je: "U školama zatražiti dozvolu za hrvatsku omladinu da može duže ostati. U Gimnaziju, kod direktora: Šulentić, u Učiteljsku: Miletić (Veso), u Akadmiju: Gross (Sana Salahović). Pjevački zbor: Ejub opet nije došao.

¹⁶ Isto.

Definitivno prekinuti s njim. Zorko predlaže pregovor sa Miškinom. Miškina pozvan odmah. Ne može da se primi, jer se nada uskoro otići iz Mostara. Jazz: Marko, Tić, Karlo, Aladar, Voloder, Sveto Šain, I. Soldo; harmoniku će posuditi Mihić... Ja (Vladimir Smoljan) prenijeti bubanj i ostale instrumente iz Gimnazije u Napredak...”¹⁷

Eto, to je samo djelić iz svakodnevne aktivnosti članova i vodstva *Napretka* u Mostaru, tijekom proljeća 1946. Iz ovih nekoliko zapisnika možemo zaključiti kako su redoviti sastanci održavani svakog tjedna, a prigodom priredbi i manifestacija gotovo svakodnevno. Kao i danas, na sjednici se prvo čitao zapisnik s prethodne sjednice, te usvajao ako nije bilo primjedaba. Na sjednicama su podnosili izvješća zaduženi članovi za pojedine stvari. Članovi *Napretka* pokazali su i ovoga puta svoju širinu, svoj smisao za kulturno, odgojno-obrazovno i humano djelovanje među hrvatskim pukom. Ponosno su širili ideju *Napretka*, potpore i pomoći svima, a posebice onima koji su nadareni, a nisu materijalno opskrbljeni. Nastojali su uvijek biti pri ruci onima kojima je pomoć trenutno najpotrebnija. Uz to, stalno su svesrdno pomagali hrvatskoj mladeži, širili korisne knjige i ideje odgajali inteligenciju hrvatsku, širili lijepu hrvatsku riječ i hrvatsku pisnu riječ, pripremali igrokaz, recital, narodno kolo... Tako je *Napredak* postao i žarište hrvatske mladeži, najcjjenjenija središnjica hrvatskog intelektualnog života i rada. Ali, takav ritam korisnoga rada i kulturno-umjetničke i sportsko-rekreativne djelatnosti bio je vrući šamar nekim drugim i drukčijim odgojiteljima. To je trebalo spriječiti pod svaku cijenu, u ime “bratstva i jedinstva”.

3. Obnova rada nacionalnih društava i stapanje u *Abrašević*

Stari Latini rekoše: *Inter arma silent Musae* (U ratu šute muze), ili kad se vodi rat, na muze nitko ne misli. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata umjetnost je bila potpuno zamrla. U potpunosti je prestao rad svih mostarskih glazbenih društava. Koncem 1945. god. dolazi do obnavljanja rada društava s nacionalnim predznakom, ali s nešto izmijenjenim nazivima. *Hrvatska glazba* i *Hrvoje* ulaze u sastav *Napretka*, bivše muslimansko društvo *Gajret*, *Ittihad* dobiva novi naziv *Preporod*, a kod pravoslavaca *Gusle* su zamijenjene *Prosvjetom*.

Napredak se koristio svojom zgradom u Liska ulici br. 6; *Preporod* je djelovao na području Cernice (Bašćine), i to u maloj prizemnici, s pozornicom

¹⁷ Isto.

i velikim dvorištem. “Prosvjeta je koristila veliku zgradu u Glavnoj ulici, gdje je u prizemlju bila od ranije sala s binom, a na katu, s posebnim ulazom, osnovna škola (tu je bila 4. osnovna škola sve do izgradnje posebne zgrade za školu). Ipak, i pored osiguranih uvjeta za rad, Preporod i Prosvjeta nisu uspjeli aktivirati članstvo za rad društva, za razliku od Napretka, koji nije imao takvih problema. Naprotiv, postali su još jači, jer su im pristupili i članovi Hrvatske glazbe...”¹⁸ i *Hrvoja*, tako da nije bilo kadrovskog problema za istovremeno djelovanje svih sekcija *Napretka*. Ipak, to je nekima zasmetalo, pa je 1946. god. poslan izvještaj Centralnom komitetu Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) za BiH u kojem stoji da “...Preporod radi odlično, Prosvjeta nešto slabije, a Napredak nikako...”¹⁹

Predsjedništvo *Napretka* tada su sačinjavali: predsjednik dr. Rade Smoljan, I. potpredsjednik Ivo Jerkić, potpredsjednik inž. Jakov Šunjić, potpredsjednik Mate Barišić, tajnik Jozo Marić, članovi Ante Ljubić... U Predsjedništvu Omladinske sekcije *Napretka* bili su: predsjednik Andrija Krešić, tajnik Vlado Smoljan, članovi: Miroslav Šulentić, Marica Minarik, Branka Tokić... Galić, Branko Barić, Davorin Krezić i Karlo Drago Miletić. Glumačkom sekcijom rukovodio je Ante Novaković, a u njoj su još bili i stari članovi *Hrvoja* Stojan Milićević zv. Čoka, Mate Barišić, Zeno Hackli, Zvonko Vladić i drugi, dok su u omladinskoj glumačkoj sekciji sudjelovali Jozo Marić, Petar Lasta, Kreola Matić, Ivica Kukić, Vlado Vlaho i Karlo Drago Miletić.

Neki od nabrojanih cijeli su kasniji životni vijek posvetili glumi, kao što su Stojan Milićević, Petar Lasta, Ivica Kukić, Zeno Hackl, a redatelj Ante Novaković režiju je izabrao kao svoj životni poziv. Vodio je i dramsku sekciju *Abraševića*, a poslije formiranja mostarskog Narodnog kazališta prešao je i predano radio sve do svoje prerane smrti, koju je, na žalost, i bukvalno doživio “na daskama koje život znače”.

Svi mostarski glazbenici, predratni članovi *Hrvatske glazbe*, koji su preživjeli Drugi svjetski rat, uključili su se u *Napredak*. Oni koji su to vrijeme bili izvan Mostara, priključivali su se Društvu odmah po povratku u Mostar. Također su ponovno aktivirani glazbenici koji su, zbog poodmaklih godina, bili napustili sviranje. Karakterističan je primjer Franje Grüner, koji je bio prestao svirati 1928. god. “...a sada se ponovno vratio među

¹⁸ Narodna glazba u Mostaru svoj prvi nastupa imala je 17. svibnja 1890. “Ovo je prva i jedina glazba u Bosni i Hercegovini. Odsvirali su: Lijepa naša domovino, Carevka, Prosto zrakom i Banovci”, zapisano je u novinama *Glas Hercegovine*, br. 21, od 28. svibnja 1890., prema knjizi K. D. Miletića, *Hrvatska glazba u Mostaru*, Mostar 2000., str. 11.

¹⁹ K. D. Miletić, Hrvatsko kulturno društvo *Napredak* u Mostaru poslije Drugog svjetskog rata, Mostar, 10. 4. 1999. i drugi rukopisni (netiskani) materijali.

mlade i kao izuzetna glazbenik koji je svirao više instrumenata, bio u to vrijeme nezamjenljiv”.²⁰ Glazbom je rukovodio Frano Milićević, nekadašnji glazbenik *Hrvatske glazbe*, koji je oko 1930. god. otišao u Zagreb, na usavršavanje, da bi se ponovno vratio u rodno mjesto. Folklornom sekcijom upravljala je Franica Franka Bačić. Formiran je i mali džez orkesatar u sastavu: Karlo Drago Miletić, Zvonko Pendl zvana Tić, Ivica Soldo, Milenko Cigić, povremeno Šerif Voloder i Irfan Pašić. Pripremane su igranke, tri puta tjedno, u prostorijama *Napretkove* zgrade, na prvom katu. Od članova nekadašnjeg zbora *Hrvoje* i novopridošlih članova, mladih osoba koje su pristupile zboru, oformljen je pjevački zbor. “Probe su održavane u nekadašnjoj glazbaoni Hrvatske glazbe, tj. prizemnici uz zgradu Hrvoje.”²¹

I drugih bitnih kulturnih događaja u Mostaru dobro se sjeća K. D. Miletić: “Dana 27. kolovoza 1946. god. u zgradi Hrvoja održana je osnivačka skupština radničko-namještentičko-kulturno-umjetničkog društva *Abrašević*. Za predsjednika je izabran Zvonko Vladić, a za rukovodioca dramske sekcije Stojan Milićević. Međutim, nedostajalo je iskusnih amatera za sve sekcije, što je naglašeno i na sjednici *Abraševića*, četiri mjeseca poslije osnivačke skupštine: Muški hor je malobrojan i treba ga popuniti... Paulina Loose će voditi kurs za pjevače. Potrebno je angažirati Paulinu Loose naročito za vođenje muzičkog tečaja za klavir...”²²

Napredak je djelovao i tijekom 1947. god., iako su neki članovi bili odmah uključeni i u novoosnovani *Abrašević*. Na *Napretkove* članove vršen je stanovit pritisak, pa je gotovo ostao bez kompletnog članstva. Takva je, uostalom, bila sudbina i ostalih *Napretkovih* podružnica, ali i ostalih kulturno-umjetničkih društava u Bosni i Hercegovini, koji su imali nacionalni predznak.

“Mnogo kasnije uslijedila je sjednica zajedničkog odbora *Napretka*, *Prosvjete* i *Preporoda*, 9. ožujka 1949. god. u Sarajevu, i na istoj sjednici je utvrđeno ‘da su sva tri spomenuta društva gotovo potpuno ostala bez članstva i na taj način stvarno prestala postojati’...”²³

“Komisija za likvidaciju HKD *Napredak* je ustanovila da s 1. travnjem 1949. godine obustavljaju svoje djelovanje sve podružnice *Napretka* i da sva pokretna imovina *Napretka* prelazi sa 1. travnjem 1949. na Savez kulturno-prosvjetnih društava. Na ovaj način je i imovina ranijeg društva ‘*Hrvoje*’ i Hrvatska glazba, preko *Napretka* prešla u svojinu RKUD ‘*Abrašević*’ u Mostaru. Salko Nazečić, kasniji prof. dr. i dekan Filozofskog

²⁰ Isto.

²¹ Isto.

²² Isto.

²³ Isto.

fakulteta u Sarajevu objavio je u sarajevskom Oslobođenju (15. travnja), u ime tadašnjih vlasti da je 'rad Prosvjete, Napretka i Preporoda prestao'.²⁴

4. Prometeji istinske, amaterske usavršene ljubavi

Napredak u Mostaru bilo je sinonim za entuzijazam, za naporan fizički i intelektualni rad, bez ikakve nadoknade ili satisfakcije. Jedina je nagrada bila uspješno obavljen povjereni zadatak. Mnogi su svako svoje "dobro jutro" nazivali svome radnom mjestu, a svako svoje "dobra večer" *Napretku* i njegovim potrebama. I tako danima, godinama... I prolazile su godine, najljepše godine života. Mnogi mladići i djevojke Mostara, članovi *Napretka*, radeći na zajedničkim poslovima, zagledali su se, zaljubili, sklopili brakove, kasnije djecu rodili i s prvim danom života svoje dijete u *Napredak* učlanjivali. Tako su istovremeno u sekcijama *Napretka* znale raditi i po tri generacije iz jedne obitelji. U *Napretku* se učilo o svojoj sekcijskoj posebnosti, ali se i učilo jednoj posebnoj školi koja se zove školom, u kojoj se zauvijek naučilo izrasti u prave ljude.

Crne kronike i policijski dosjei zauvijek su ostali bez imena članova *Napretka*. Izuzetak su oni policijsko-milicijski dosjei koji su pripadnike nacionalnoga društva kvalificirali kao nacionaliste. Nijedan istinski član *Napretka* nikada nije krenuo nevaljalim putem, ni kocke, ni droge, ni razbojstava, lopovluka... Osim odgovornosti pred Svevišnjim, napretkovci su bili odgovorni prema instituciji koja se *Napretkom* zove. Od malih nogu su odgajani onako kako bi bili što časniji članovi jedne iznimno valjane organizacije. Taj odgoj bio je potvrda i(li) nadopuna obiteljskoga ili školskog odgoja. Tako se prenosila i ljubav prema kulturno-umjetničkom izražavanju, prema stvaralaštvu, prema životu, prema čovjeku i prema Bogu, prijatelju života i ljubavi među ljudima.

Riječ je o divnom, ljudskom prijateljstvu koje se stvaralo među članovima *Napretka*, bez obzira na godine ili neke druge razlike. Članovi *Napretka* bili su međusobno kao braća ili sestre, bez obzira je li netko odselio u drugo mjesto, ili je, zbog raznih okolnosti, prestao aktivno djelovati, ili je, "zbog političkih razloga" *Napredak* morao prestati djelovati i ustupiti svu svoju imovinu i sav svoj ljudski potencijal u neko novo "društvo". Zbog iznimne ljepote donosimo u cijelosti pismo Mladena Čaldarevića, koje je uputio 1. studenoga 1951. iz Dubrovnika "drugu u nevoljama" Tuni Ramljaku u Sarajevo. "Dragi Tuna! Imao si pravo. Tvoje pismo napunilo me tugom i bijesom, pa Ti zato i nisam odmah odgovorio, da ne

²⁴ Isto.

moram pismo ispuniti psovkama. Na žalost drugo mi ne preostaje, jer što ja još Tebi mogu savjetovati, a što još negdje učiniti pa da se ovakve kulturne sramote repariraju, a druge slične više ne događaju!? Ja sam u ono vrijeme borbe rekao svojem sinu da će se baš takve stvari događati kada će hrvatskim kulturnim životom upravljati ljudi koji i ne znaju tko je bio uopće, a nama Hrvatima napose, Marko Marulić. I dogodilo se sve tako kako se i moglo očekivati. Sjetit ću Te samo na dvije stvari, jer to se ne smije zaboraviti.

Na jednoj od prvi odborskih sjednica Napretka pod konac g. 1945. kad se raspravljalo o obnovi rada Napretkove knjižnice rekao je Ante Babić da bi $\frac{3}{4}$ knjiga iz te knjižnice trebalo spaliti. Svi smo se zabezeknuli sjećajući se Hitlerovog paljenja knjiga. A Jozo Petrović mu je dobio s drugog kraja stola: 'Lijep si mi ti ministar prosvjete koji pali knjige!' A druga je pandant ovome. Na onoj završnoj sjednici, na kojoj Ti nisi bio (jer si srećom imao pametnijeg posla!) trebalo je da svaki od onih kulturnih Herostrata uveliča govorom onaj svečani čin koji se imao dogoditi i da tako uniđe u historiju. Tako je progovorio kićenim frazama i Ivo Sunarić pa među ostalim rekao i da hrvatskom narodu Napredak više ne treba, jer je on ostvario svoje želje, pa da hrvatski narod još i ne zna kakvu je sreću dočekaio i u kakvoj će sreći živjeti u buduće. - Ovo su činjenice, ovo meni zvoni još u ušima, i neću nikada zaboraviti. A što da se ja i Ti onda čudimo nehrvatima koji bacaju u blato i gaze stvari, koje i ne znaju, a koje su odgajale, hrabrile i veselile mene i Tebe i još hiljade i milijune Hrvata. Sreća je da se možemo brojati u milijune, pa nas ipak neće nestati pod petama azijsko-balkanskih kulturträgera i domaćih Herostrata. I tako res parvo tractatur. Bolje je da završim. Ja sam se sklonio ovamo, da mirno proživim u lijepom kraju i studirajući vremena, u kojima su ljudi bolje znali što je država i što je kultura, pa se prema tome i vladali. Ovdje u staru knjigu iz 12. stoljeća - katoličku, crkvenu, popovsku - i komunisti gledaju s ganućem i poštovanjem jer znadu, da su te knjige za ona vremena i te kako mnogo vrijedile čovječanstvu na vječnom putu iz tmine u svjetlost, u bolji i ljepši život - jedan list na istoj onoj vriježi života kojoj smo mi svi danas suvremeni izdanak. Nitko te knjige danas ne čita niti može čitati, ali nikome nije ni palo na pamet da bi se te sve manastirske knjižnice trebalo spaliti. Ta Gäbelsovska ideja ostat će rezervisanom u našoj kulturnoj povijesti našem bosanskom ministru prosvjete. Neka mu je na čast.

Ovo je samo mali dio onoga što mi navire na pero, ali - ostaj mi zdravo. Ne uzrujavaj se, ta Ti si već davno od Petrice Kerempuha naučio kako se može postati imun od uzrujavanja. A ako se umoriš od onoga

*drugoga posla, dođi ovamo - u ljeti more, u zimi kiša oprat će ti glavu, pa ćeš postati svjež i lak kao ptica. Pozdravlja Te Tvoj Ml... (Mladen Čaldarević). Drugu u nevoljama Tuni Ramljaku, Sarajevo, Čemaluša 5, IV. kat.*²⁵

Poslije ovoga pisma prva asocijacija jest misao Miroslava Krlež: "Kad se pale knjige, onda po pravilu pucaju ljudske kosti." Već druga asocijacija vraća nas u hercegovačko ozračje i priziva misao velikoga Antuna Branka Šimića: "Koja je pjesma kao ona/ Kad se dvije ruke stisnu!" Ako bismo se dalje igrali asocijacija, rekli bismo kako se prijateljstvo ne stvara, nego nastaje jednostavno kao i ljubav... Među članovima *Napretka* uvijek je bila prisutna prešutna, nenapisana misao kako je prijateljstvo usavršena ljubav, koja je i u pjesmama opjevana.

Jedan od istaknutijih članova mostarskog *Napretka* Ilija Lasta spjevao je i uz gusle otpjevao *Pjesmu Napretku*. Ova guslarska pjesma premijerno je izvedena u Konjicu, na *Napretkovo* zabavi 4. veljače 1923. Pjesma ima ukupno 74 deseterca.

Gusle moje, javorova grana,
Poslušajte starca Ilijana
Da vam pjeva jednu pjesmu malu
Iz prošlosti nekadašnjih dana,
Što se zbilo u našoj domaji:
Na hiljadu i devet stotine
I još brate četiri godine,
Na četvrtog septembra mjeseca
Sastali se bosanski Hrvati,
Usred bijela Sarajeva grada,
Da v'ječaju o svojoj potrebi;
Sva elita sarajskih Hrvata,
Brat do brata, Hrvat do Hrvata,
Osnivaju svoje društvo malo,
Koje bi se *Napredak* nazvalo.
Svrha mu je škola i prosvjeta,
Siromaštvo tome puno smeta.
Prosvjetom se dolazi k slobodi,
To priznaju i drugi narodi.

²⁵ Pismo Mladena Čaldarevića nalazi se u privatnom zbirici K. D. Miletića. Pisano je 1. studenoga 1951. u Dubrovniku, a upućeno je "drugu u nevoljama Tuni Ramljaku, Sarajevo, Čemaluša 5, IV. kat." Pismo je pretipkano 1. veljače 1995., na osnovi prijepisa koji je s originala izvršila Mira Čorić r. Miličević. Pismo joj je dao na uvid fra Andrija. Nikić, prilikom formiranja *Napretka* u Mostaru 1990. god.

Al' da sloga o tome pomaže,
Naša stara poslovice kaže.
Zato braća sarajski Hrvati
Pozvali su iz Mostara ljude,
Da i njima krivo što ne bude.
Jer već tada naši Mostarani
Imali su jedno društvo malo,
Imenito "potporno" se zvalo.
Na sastanku, svome radovanku,
Izabraše odbor privremeni,
Koji ima stvari da pripremi.
Tu se braća složno pogodiše
I *Napretku* temelj udariše.
Svaki od njih milodar priloži,
I zazove tad blagoslov Božji.
Otada su protekla vremena,
Evo ima već dvadeset godina,
Kako društvo smjelo napreduje
I budućnost Hrvatima snuje;
Omladinu svoju podupire,
Da od gladi ona ne umre;
Neprestano, neumorno radi,
Sirotinji b'jedno stanje sjadi.
Kolko ima naših naučnika,
Što su danas *Napretkova* dika!
Napredak je za nas spas Hrvate,
To upamti, moj premili brate!
Zato i mi konjički Hrvati
Ne pustimo da se mladost pati,
Prinesimo koliko koji može,
Naše dare blagoslovi, Bože!
Probudimo i našeg seljaka,
Da ne bježi od našeg *Napretka*,
Jer *Napretku* široka su vrata
Za svakoga poštena Hrvata,
Koji znade što je sloga prava
I *Napretka* što je mis'o zdrava.
Dajte, braćo, radimo složnom silom
Uzdanci *Napretku* nam milom!
Nek on dalje djeluje i cvate

I prosvjetom podigne Hrvate!
A ja neću da vam više duljim,
Ovu pjesmu hoću da prikratim
I *Napretku* članarinu platim.
Tko je bogat, nek je dobrotvorni,
Srednji stalež utemeljiteljni,
A najniži podupirajućim.
Pozdravite starca Ilijana,
Što je pjesma brzo otpjevana,
Nek zabava dalje se nastavlja,
Ilijina čašica pripravlja,
Kojuno će do dna iskapiti
I družini uvijek zapjevati.
Ova pjesma svima za poštenje,
A *Napretku* budi na spasenje!”²⁶

Pjesma je odveć jasna i nije potrebno nikakvo dodatno tumačenje. Treba samo reći kako to nije jedina deseteračka pjesma o *Napretku*. Pavao Lovinčanin još 1909. god. spjevao je pjesmu Hrvatsko društvu Napredak. U njoj autor pjeva o ciljevima *Napretka*, o kolu i lozinki za sve Hrvate, o potrebi grananja ogranaka i nastojanju da se “narodnost naša budi”.

“U tvoje kolo neka se hvata
Što nas god ima Hrvata.
Tko za te skrbi i tebi daje,
Njemu će vječno ime da sjaje...
Gjak, šegrt, otac - svi rad tvoj prate,
Napredak kliču, svi neka cvate,
A moje srce baš za tim žudi,
Da ti još bolja zora zarudi.
Pa da se tvoje čestite grane
Razvijaju svuda i na sve strane,
Složno i bratski uz rad i trude
Hrvatskoj zemlji da dižeš ljude.”²⁷

²⁶ Ilija Lasta, *Pjesma Napretku*. U podnaslovu ove guslarske narodne pjesme stoji napisano: Spjevao Ilija Lasta i uz gusle otpjevao na *Napretkovo* zabavi u Konjicu dne 4. veljače 1923. Pjesma je objavljena u Hrvatskom narodnom kalendaru za 1924. god., a objavljena je i u Hrvatskom narodnom godišnjaku HKD *Napredak*, 1902.-2002., str. 38.

²⁷ Pavao Lovinčanin, “Hrvatskom društvu *Napredak*”, u godišnjaku Hrvatski narodni kalendar za 1909. god. i u godišnjaku Hrvatski narodni godišnjak HKD *Napredak* 2002., str. 9.

Tako je, eto, koračao *Napredak* u svome prvom stoljeću djelovanja u hrvatskome narodu. Svima onima koji su utkali dio sebe i svoga nesebičnog pregnuća jednino slijedi golema i iskrena ljudska zahvala. Taj iznimno časni i odgovorni posao nije mogao bez velikih odricanja, žrtvovanja, davanja... "Prosvjeta je strašna biljka koja ne lista i ne cvate ako je ne zalijevamo suzama i krvlju", reče Arturo Graf.

5. Mostar - hrvatsko kulturno središte i znamen

"Narod koji nema svoje države i nije narod. Narod koji ne piše školske priručnike za svoju djecu, ne može se smatrati pismenim narodom. Utemeljitelji Hrvatskog potpornog društva, odnosno Napretka u Mostaru, predvođeni provincijalom fra Augustinom Zupcem, biskupom fra Paškalom Buconjićem, rektorom Franjevačke bogoslovije fra Radoslavom Glavašem, postali su istaknuti likovi hrvatske povijesti jer se uz cijenu vlastita života suprotstavili tuđinskoj politici i podčinjavanju domovine. Oni su ponosno stajali kao simboli otpora stranom zavojevaču, na ponos i diku Mostara, Hercegovine i cijelog hrvatskog naroda."²⁸

Od 14. rujna 1902. u Mostaru je počelo djelovati *Hrvatsko potporno društvo za siromašne đake i naučnike* (do konca godine Društvo je imalo 350 članova). Hrvatski intelektualci i ugledni građani Sarajeva osnovali su 1904. god. u Sarajevu *Hrvatsko potporno društvo Napredak* sa svrhom potpomaganja trgovačko-obrtničkog pomlatka Hrvata katolika u Bosni i Hercegovini.

Na skupštini 9. listopada 1904. odlučeno je da se ima praviti kuća, već 4. lipnja 1905. zaključuje se kupnja zemljišta u Liska ulici, u veljači 1906. čine se sve pripreme za gradnju, a 2. prosinca 1906. "kuća se napravila".²⁹ Bio je to Đački konvikt, prvi u Bosni i Hercegovini. Dvanaest

²⁸ Dr. fra Andrija Nikić, *Stoljetnica...*, str. 6.

²⁹ "Zgrada je duga izvana 27,50 m, a široka 12 m. U *podrumu* se nalazi: kuhinja, đačka blagovaonica (duga 17 m), ostava za zalihu životnih namirnica, priručna ostava, praonica, blagovaonica čč. sestara i prostorija za ugalj i drva. U *prizemlju* su: društvena i konviktska kancelarija i pisarna, odborska soba, glazbaonica, kućna kapelica, radionica i spavaonica čč. sestara, ostava đakog i konviktskog rublja i konačno banja. U *prvom katu* imaju prostorije: velika učionica (duga 22,50 m), dvije opetovnice, stan i kancelarija perfekta te biblioteka. U *drugom katu* nalazi se: 4 đačke spavaonice, u koje se može smjestiti 75 kreveta, umivaonica sa 10 slavina (česama), prolaz na balkon (dug 11,80 m) i 2 banje. U *potkrovlju* je jedna prostorija u kojoj se nalazi rezervoar za vodu, budući da vodeni pritisak gradskog vodovoda - osobito u ljetno doba, ne može za dva gornja kata davati vodu. Voda se diže pomoću električnog motora, koji radi automatski. Sve su prostorije spojene prostranim i dobro osvijetljenim hodnicima, koji idu sredinom zgrade. Prostor oko kuće nije dostatan, pa smo prisiljeni jednu bašču iza zgrade uzimati pod najam. Iz nje imademo dostatno povrća preko godine, a ima nešto i južnog voća u njoj. Do konvikta, leži lijep gradski

godina kasnije, 27. siječnja 1918. prof. Batričević izvijestio je Odbor kako je “Dom potpuno isplatio dugove i da nema više vjerovnika!” Đački konvikt dobio je naziv Kralj Petar Svačić. “Odmah na početku se podružnice, kao npr. u Livnu, pa po raznim mjestima u BiH, i, dakako, kao jedna od prvih podružnica u Sarajevu.”³⁰

“Bosanske podružnice, koje je predvodila sarajevska podružnica Hrvatskog potpornog društva nastojale su da se radi zgodnijeg i uspješnijeg poslovanja središnja uprava društva prenese u Sarajevo. Mostarski su se rodoljubi tome najenergičnije opirali. Ali, kada su bosanske podružnice to uporno tražile, mostarska je središnja uprava dovedena time u težak položaj. Da se ne cijepaju hrvatske narodne sile, na skupštini 6. siječnja 1907. Hrvatsko potporno društvo zaključuje likvidaciju i pristupa Napretku kao Glavna podružnica, na prijedlog sarajevskog delegata. Napredak je sada uvrstio u svoja pravila *potpomaganje hrvatskih đaka*.

Od 20. siječnja započinje zajednička povijest dvaju društava pod imenom Hrvatsko društvo Napredak, sa svrhom potpomaganje naučnika (šegrt) i đaka Hrvata u Bosni i Hercegovini. Već sljedeće (1908.) pokrenut je Napretkov kalendar, a ima po 26 podružnica i povjereništava, te 2.237 članova, a među stipendistima je i Gabrijel Jurkić. Godine 1910. broj podružnica je porastao na 111, a neke od njih su i izvan granica BiH. U Prvom svjetskom ratu djelatnost stagnira. Od 1919. Napredak osnažuje svoju djelatnost. U vrijeme rata Napredak je bio Hrvatsko kulturno i prosvjetno društvo, a od 1920. do danas nosi naziv Hrvatsko kulturno društvo Napredak.

Za sve vrijeme djelovanja, bez obzira na naziv, svrha postojanja i djelovanja nije se mijenjala. Napredak je, zajedno s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti, te s Maticom hrvatskom, bio zoran pokazatelj nacionalne svijesti, hrvatske književnosti, prosvjete i kulture, od najelementarnijeg opismenjavanja, do najviših intelektualnih i duhovnih dometa hrvatske misli. Takav je bio i ostao kroz sve vrijeme svoga djelovanja.

park, koji dobro dođe i našim đacima. Sama se zgrada nalazi na najljepšem položaju u Mostaru, u blizini škole i u vrlo mirnom predjelu, okružena samim vilama i baščama. Vanjština je zgrade veličanstvena i ukusna, jedna od najljepših mostarskih kuća, prava palača. Služi na diku i ponos ne samo Napretku, nego svima Hrvatima. Mogu se sretnima osjećati svi koji su svoj dio doprinijeli za njezino podizanje i lako zaboraviti svoj trud, što su ga za nju uložili. *Dao Bog da pokoljenja koja će se u ovom konviktu odgajati budu na korist i čast hrvatskoj nam domovini.*” Dr. fra Leo Petrović (1883.-1945.), “Napretkov đački konvikt ‘Kralj Petar Svačić’ u Mostaru”, u godišnjaku Hrvatski kalendar Napredak za 1929., str. 192-197.

³⁰ Ivan Miličević, “Hrvatsko kulturno društvo Napredak i preč. g. Anto Alaupović”, u godišnjaku Hrvatski narodni godišnjak HKD *Napredak*, Sarajevo, 2002., str. 46.

Hercegovački franjevci i hrvatski domoljubi osnovali su Hrvatsko kulturno društvo Napredak, s ciljem potpomaganja, odgoja i školovanja djece koja su nadarena, a poslovično i slabog imovnog stanja. Uz pomoć utemeljitelja i dobročinitelja sagrađen je i konvikt Kralj Petar Svačić u Mostaru. Danas, početkom 2005. god. dovršava se temeljita obnova ove zgrade, koja će najzad, nadamo se, pripasti njezinim pravim vlasnicima. Za vrijeme od likvidacije Napretka 1949. do 1990. ova zgrada je mijenjala vlasnike i namjenu. Godina 1949. odrezala je mostarskom Napretku krila, a potpisi Jure Begića, dr. Ive Sunarića i Alojzija Benca, članova Komisije za likvidaciju Hrvatskog kulturnog društva Napredak, br. 1/1949., od 31. ožujka spomenute 1949. zadali su Društvu smrtonosni udarac.”³¹

Napredak u Mostaru obnovilo je svoj rad na blagdan sv. Nikole Tavelića 1990. god. u franjevačkom samostanu u Mostaru. A onda je uslijedio Domovinski rat. Ali, *Napredak* je svikao na poteškoće. Uvijek je bio perjanica u promicanju kulture i povijesti. Dovoljno je samo reći: podupiranje nadarenih a siromašnih đaka i studenata; izgradnja brojnih pučkih čitaonica i knjižnica; tiskanje knjiga, kalendara, godišnjaka, glasila; osnivanje glazbenih društava, pjevačkih zborova, dramskih kazališnih skupina, recitatorskih skupina, plesnih orkestara, folklornih skupina; utemeljenje *Napretkove* zadruge, banke, štedionice, osiguravajućeg društva; izgradnja mnogih konviktnih i đačkih domova... I danas, u obnovljenom *Napretku*, priređuju se brojne kulturne manifestacije, veliki uskrsni koncerti, koncerti ozbiljne glazbe, kazališne predstave, književne večeri, večeri vokalne glazbe, predstavljanje knjiga, humanitarna djelatnost, potpomaganje nadarenih a siromašnih đaka i studenata... Aktualni predsjednik *Napredak* dr. fra Andrija Nikić u svojoj *Stoljetnici mostarskog Napretka* kaže, između ostalog: “Naše povjesnice često preskaču, ne spominju činjenicu da je Mostar bio kolijevka kulture. Iz Mostara se kultura širila prema Sarajevu, a ne preko Save. I današnji dan će zadržati tu trajniju gorčinu jer je znao da se morao boriti protiv tuđina, ali i protiv svojih... Najlakše se pamte pobjednici, to je zato jer sami pišu povijest, jer sami podižu sebi spomenike. Ali utemeljitelji Hrvatskog potpornog društva, odnosno Napretka Mostar nas opominju, 100 godina nisu mrtvi, nisu mrtvi zato da bi opomena stigla do nas, da bi nam rekli - ujedinite se, budite jedan uz drugoga, budite zajedno, budite braća.”³²

Povodom 100. obljetnice postavljena je i spomen ploča: “*U spomen na fra Radoslava Glavaša, svećenike i redovnike, redovnice i hrvatske domoljube*

³¹ Dr. fra Andrija Nikić, *Stoljetnica...*, str. 34.

³² Isto, str. 31.

koji su Bogu na slavu, hrvatskom narodu na ponos, hrvatskoj mladeži na korist, prije sto godina ustanovili Hrvatsko potporno i kulturno društvo *Napredak* te sagradili konvikt *Kralj Petar Svačić*. Neka u slavlju stote obljetnice HKD *Napredak* ćutimo onu istu ljubav i uzdarje narodnoj uspomeni hercegovačkog fratra kojeg ljubav jest i dosjetljiva i bez granica. Ovu spomen - ploču podižu zahvalni *Napretkovci*.” Ova spomen ploča postavljena je na zgradu gdje je privremeni ured *Napretka* u Mostaru. Uvjereni smo kako će uskoro ova ploča biti premještena na potpuno obnovljenu zgradu *Napretkova* konvikta u Liska ulici u Mostaru sa svim pripadajućim zaslužnim imenima,³³ gdje će biti uredski i svi drugi izvorni sadržaji *Napretka*. Dao dobri Bog da tako bude!

Uvjereni samo kako će *Napredak* i dalje širiti svoj iznimno pozitivni kulturološki i nacionalni utjecaj, te da će se broj aktivnih i potpomažućih članova višestruko povećati, kao i broj podružnica. Danas, koncem siječnja 2005. god. *Napredak* ima 66 podružnica, koje djeluju od Banje Luke i Beča, Breze i Čapljine, Mostara i Stoca, Posušja i Klobuka, do Odžaka i Okučana, Pule i Splita, do New Yorka, Tuzle, Vareša, Usore i Vancouvera, Visokog, Viteza, Zadra i Zagreba, do Zenice, Žepča i Živinica...

Sažetak

Napredak iz Mostara je najstarije kulturno društvo u cijeloj Bosni i Hercegovini, s hrvatskim predznakom. Zajedno s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti i Maticom hrvatskom, *Napredak* čini “sveto trojstvo” u jedinstvu hrvatskoga duha i kulture. Osnovano je davne 1902. god., u teškim vremenima stenjanja pod austro-ugarskom okupacijom, s ciljem potpore siromašnim, a u pravilu nadarenim hrvatskim đacima i studentima. U svome konviktu u Mostaru odgajali su one koji će druge odgajati i poučavati svemu onome što je dobro, uljudno, lijepo, humano i što je u interesu svekolikog hrvatskoga puka.

U prvih 40 godina svoga djelovanja *Napredak* je postigao iznimnu osnovnu i znatno proširenu aktivnost. Na 40. obljetnicu svoga postojanja (ratne 1942.) *Napredak* tiska knjigu *Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine (prvi dio)*. Tada je *Napredak* imao 115 podružnica, 11 povjereništava i preko 20.000 članova. Pet godina kasnije (1947.), prije

³³ U radu *Napretka* djelovali su i dijecezanski svećenici, o čemu je iscrpno pisao u povodu 100. obljetnice *Napretka* dr. Tomo Vukšić u članku s naslovom *Konvikt Kralj Petar Svačić* u Mostaru i njegovi prefekti, koji je napisan u povodu 100. obljetnice uspostave *Napretka*, a pripremljen je za tiskanje u zborniku sa simpozija u povodu te obljetnice.

nasilne “integracije” u *Abrašević Mostar*, *Napredak* je imao 12 kotarskih odbora, 124 podružnice i 13 povjereništava.

Od djelovanju mostarskoga *Napretka* od svibnja 1945., od oslobođenja, preko prisilnog “braka” u *Abraševiću* i do 1. travnja 1949. gotovo da i nema podataka. Čast izuzecima i još uvijek živim pojedincima čiji su nam materijali bili dostupni. Očito je ondašnjim vlastima smetalo sve ono što je nosilo hrvatski predznak, a najviše im je smetao “nečiji” uspjeh, a ne “njihov”. “Mislili su mnogi da nas neće biti...”

Srećom, prije 15 godina (14. studenoga 1990.) obnovljen je rad *Napretka* u Mostaru, a početkom 2005. god. privode se kraju radovi na obnovi Đačkoga doma (konvikta Kralj Petar Svačić, u nekadašnjoj Liska ulici), koji je djelovao do 1959. god., a koji je dobro bio razrušen ratnim djelovanjima. Uvjereni smo da će ovaj prekasni i višestruko korisni objekt proslaviti svoju prvu stoljetnicu (2006.). Također vjerujemo da više neće mijenjati ni vlasnike, ni svoje namjene. Neka se u tom Domu stalno čuje rapsodija raspjevane hrvatske mladosti i onih koji su bili mladi. Neka su sveta izvorna programska načela *Napretka*: izobrazba i duhovnost uopće, prvenstveno hrvatskoga puka, ali i svoga okruženja!